

שלוש הערות נוסח ברש"י בסוף ספר בראשית

מוצגות כאן שלוש הערות שנקרו בדרכי בדברי רש"י לפרשות שבסוף חומש בראשית¹. וזאת למודעי: אין כוונתי בדברים הבאים לנסות להדיר מחדש את פירושו של רש"י בקטעים הנדונים, משימה נכבדה וסבוכה כידוע, אלא רק להעיר על כמה עניינים שלעניות דעתי יש מקום לתקנם. הנוסח עליו אני דן הוא נוסח מהדורת 'הכתר' (אוניברסיטת בר אילן, מהדיר ועורך מדעי: מנחם כהן. בראשית חלק ב, רמת גן תש"ס), שאכן ניכשה טעויות רבות מאוד מנוסח דברי רש"י; אני באתי להוסיף אך מעט, בעיקר על פי כתב יד לייפציג 1 (המאה ה"ג)², שעמד אמנם לעיני מהדירי מהדורת הכתר - אך לדעתי לא ניתן לו בעבודתם המשקל הראוי לו. הציטוטים שאצטט ממהדורת הכתר יופיעו כפי שהם מופיעים במהדורה זו, כולל הדגשות ופיסוק³.

1. בראשית לח, כג

"וַיֹּאמֶר יְהוֹדָה תִּקַּח לָהּ פֶּן נִהְיֶה לְבוֹז הַנָּה שְׁלַחְתִּי הַגְּדִי הַזֶּה וְאַתָּה לֹא מִצְאָתָהּ."

נוסח רש"י מהדורת הכתר

תקח לה - יהי שלה מה שבידה. **פן נהיה לבוז** - אם תבקשנה עוד יתפרסם הדבר, וגנאי הוא, כי מה עלי עוד לעשות לאמת דברי. **הנה שלחתי הגדי הזה** - לפי שרימה יהודה את אביו בגדי עזים, שהטביל כתנת יוסף בדמו, רימוהו גם הוא בגדי עזים.

- 1 הערות אלו נבחרו, מתוך אוסף של הערות המצוייות אצלי, בשל הסמיכות של קריאת פרשות אלו להופעת גיליון 'המעין' הנוכחי.
- 2 יש הסוברים שהוא כתב היד הבכיר לפירושו של רש"י לתורה, ראה סיכום קצר אצל אברהם גרוסמן, חכמי צרפת הראשונים, ירושלים תשנ"ה, עמ' 187-193.
- 3 ההפניות לדפוסים הקדומים הן על פי מהדורת "אריאל" (מכון הארי פישל, בעריכת הרב בצלאל מעיני והרב שמואל יעקובוביץ'; חלק שלישי ירושלים תשנ"א), שבה מוצגים ארבעה דפוסים קדומים: רומא (ר"ל), דפו"ד (דפוס ראשון, רג'ו די קלבריה רל"ה), אלקבץ (ואדי אל חאג'ארה רל"ו) וונציה (רפ"ד-רפ"ו). על ערכם של דפוסים קדומים אלו, ראה למשל: ישעיהו מאורי, "נוסח פירוש רש"י לתורה - מצב המחקר", רש"י: דמותו ויצירתו, א, ירושלים תשס"ט, עמ' 95.

יש לציין שבאופן קצת מפתיע בכתב יד לייפציג 1, בדפו"ר, דפוס רומא ודפוס ונציה מתחיל הפירוש בדיבור המתחיל השלישי בו' החיבור: "ולפי שרמה יהודה את אביו...". ואמנם בדפוסים מצויים השמיטו ו' זאת, וכן הוא הנוסח במהדורת הכתר, ובכל אופן הלא דבר הוא! הדבר מתבאר בנקל אם נבין שאין כאן ד"ה שלישי אלא זהו המשכו של המשפט, וכך הוא בכתב יד לייפציג 1:

פן נהיה לבוז. אם תבקשנה עוד יתפרסם הדבר וגנאי הוא כי מה עלי עוד לעשות לאמת דבריי הנה שלחתי הגדי הזה וגו'. ולפי שרימה יהודה את אביו...

אין בכ"י לייפציג 1 כל הפסקה בין המילה "דבריי" למילה "הנה", והכוונה ברורה שסופו של הפסוק "הנה שלחתי הגדי הזה", עם המשכו (הרמוז בתוספת: וגו') - "ואתה לא מצאתה" - מלמד שאכן עשה כל שביכולתו כדי לאמת דבריו, ואם כן "תקח לה פן נהיה לבוז". ההמשך "ולפי שרימה יהודה את אביו..." הוא עניין בפני עצמו⁴.

2. בראשית מג, ל

"וַיְמַהֲרֵר יוֹסֵף כִּי נִכְמְרוּ רַחֲמָיו אֶל אָחִיו וַיִּבְקֶשׂ לְבָכּוֹת וַיְבֹא הַחֲדָרָה וַיִּבְדֵּךְ שָׁמָּה."

נוסח רש"י מהדורת הכתר

כי נכמרו רחמיו - שאלו: יש לך אח מאם? אמר לו: אח היה לי ואיני יודע היכן הוא. יש לך בנים? אמר לו: יש לי עשרה. ומה שמם? אמר לו "בלע ובכר ואשבל" וכו' (בר' מו, כא). ומה טיבן של שמות הללו? אמר לו: כולן על שם אחי והצרות שמצאוהו⁵, כדאיתא בסוטה (לו, ב); מיד **נכמרו רחמיו** - נתחממו. ובלשון משנה יש: 'על הכומר של זתים' (ראה ב"מ עד, א); ובלשון ארמי: 'משום מכמר בשרא' (ראה פסחים נה, א); ובמקרא: "עורינו כתנור נכמרו" (איכה ה, י) - נתחממו ונקמטו קמטין "מפני זלעפות רעב" (שם); כן דרך כל מיני עור כשמחממין אותו מיד, נקמט וכו'.

ברצוני להתייחס אך ורק למחצית השנייה של הציטוט לעיל, ולציין שלושה הבדלים בין הנוסח שבמהדורת הכתר לבין הנוסח שבכתב יד לייפציג 1; לדעתי הנוסח האחרון עדיף.

א. "מיד נכמרו רחמיו - נתחממו"

בכתב יד לייפציג 1 יש הפסקה ברורה אחרי המילה "רחמיו", ואז מתחיל דיבור המתחיל חדש: "נכמרו - נתחממו". נוסח זה נראה לי עדיף, כיון שבאופן זה יש סיום

4 יש לציין שבדפוס אלקבץ הנוסח הוא: "...כי מה עלי לעשות הנה שלחתי את הגדי הזה ואתה לא מצאתה", וההמשך חסר. ובכל אופן מוכח גם ממנו כדברינו.

5 כאן נוסף קטע ארוך בסוגריים מרובעים ודילגתי עליו.

ברור למשפט הארוך שלפני כן, ולאחר מכן מבאר רש"י את משמעותה של המילה "נכמרו" כדיבור המתחיל נפרד, על פי לשון משנה, לשון ארמי והמקרא.

ב. "כן דרך כל מיני עור, כשמחממין אותו..."
נוסח זה נראה משובש כיון ש"מיני עור" לשון רבים ו"אותו" לשון יחיד. בכתב יד לייפציג 1: "כן דרך כל עור כשמחממין אותו אותו...". המילה "אותן" מצויה בסופה של שורה, והמילה "אותו" בתחילת השורה הבאה, וסביר להניח שהמילה "אותו" היא הנכונה, והמילה "אותן" מיועדת למחיקה⁶, וכך הוא - "דרך כל עור כשמחממין אותו" - בדפוסים הקדומים (דפו"ר, רומא, אלקבץ וונציה).

ג. "...כשמחממין אותו מיד, נקמט וכיץ"
קשה לי להבין פשרו של משפט זה⁷, ובעיקר לפי הפיסוק המציב את הפסיק לאחר תיבת "מיד". ונראה ברור שצ"ל כמו בכ"י לייפציג 1: "...כשמחממין אותו מאד..."⁸.

3. בראשית מז, יח

"ויתנם השנה ההוא ויבאו אליו בשנה השנית ויאמרו לו לא נכחד מאדני כי אם תם הכסף ומקנה הבהמה אל אדני לא נשאר לפני אדני בלתי אם גוינתו ואדמתנו".

נוסח רש"י מהדורת הכתר

כי אם תם הכסף - [כי אשר תם הכסף] והמקנה, ובא הכל אל ידי אדני.

על פי ההקדמה למהדורה (עמ' יב) התוספת שבסוגריים מרובעים היא מן התוספות "שכבר קנו להן שביתה במסגרת הפירוש זה מאות שנים", והיא איננה גרסתו המקורית של רש"י⁶. אמנם תוספת זו מצויה בכ"י לייפציג 1 (ובשלושה מתוך ארבעה דפוסים קדומים שבחומש "אריאל" - רומא, דפו"ר וונציה). לאור עובדה זו ולאור העובדה שהמילה "אם" בביטוי "כי אם תם הכסף" אכן זקוקה לביאור, כפי שהעירו פרשנים רבים (בקשר לרש"י ובלא קשר אליו), אני נוטה להניח שהביטוי "כי אשר תם הכסף" הוא מקורי בדברי רש"י, ואילו בעדי הנוסח שהביטוי חסר זוהי השמטה מחמת הדומות ("תם הכסף"), שהיא השמטה מצויה ורגילה.

6 אפשרות שנייה, סבירה פחות, היא שהמילה "אותן" היא הנכונה, והמילה "אותו" שלאחריה היא המוטעית, וחסרה גם לעיל המילה "מיני".

7 הצבת הפסיק לפני תיבת "מיד" גורמת למשפט להיות מופרך מבחינה מציאותית.

8 וכן הוא גם בדפו"ר. בדפוסים אחרים נשמטה מילה זו, ויתכן שהסיבה לכך היא בגלל שכבר בשלב מוקדם יחסית השתבש "מאד" ל"מיד" ולא הובן המשפט, ובצדק הושמטה המילה שהשתבשה.